

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Мацегора А. В., Степченко Л. М.

У статті автори аналізують роль і значення профорієнтаційної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі, визначають її роль і значення у формуванні професійної спрямованості особистості та особливості профорієнтаційної роботи як напряму діяльності соціального педагога.

Ключові слова: профорієнтація, професійна спрямованість, професійна кар'єра, самовизначення, соціалізація.

В статье авторы анализируют роль и значение профориентационной работы в общеобразовательном учебном заведении, определяют ее роль и значение в формировании профессиональной направленности личности и особенности профориентационной работы как направления деятельности социального педагога.

Ключевые слова: профориентация, профессиональная направленность, профессиональная карьера, самоопределение, социализация.

The authors of the article analyze the role and importance of occupational guidance in general education school, determine its role and importance in the formation of professional orientation and peculiarities of occupational counseling as part of social pedagogues' work.

Key words: occupational guidance, professional orientation, professional career, self-determination, socialization.

Актуальність проблеми. Розвиток людства набирає дедалі динамічнішого характеру: зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. Сучасний діловий і професійний світ гостро потребують професійно мобільних людей, які готові приймати зважені самостійні рішення й нести відповідальність за їхнє втілення в життя, здатні успішно й ефективно знаходити й реалізовувати себе в соціально-економічних умовах, що швидко змінюються, у зв'язку з пошуком, плануванням, вибором і влаштуванням власної професійної кар'єри.

Реалії сьогодення яскраво показують, що випускники загальноосвітніх шкіл є найменш підготовленими до вимог сучасного глобалізованого світу. На стадії дотрудової соціалізації молода людина стикається з серйозними проблемами. Саме на цій стадії (період ранньої юності) відбувається процес вибору професії – вибору життєвого шляху, вибору долі. Як свідчить аналіз практики, зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в школі не забезпечують досягнення основної мети професійної орієнтації сьогодення – формування конкурентоспроможної соціально-успішної особистості як суб'єкта соціально-професійного самовизначення.

Соціальний педагог повинен бути організатором і координатором у розв'язанні проблеми соціально-професійного самовизначення старшокласників. Проте на сьогодні відсутня продумана, педагогічно обґрунтована система профорієнтаційної діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу щодо формування й розвитку в школярів якостей конкурентоспроможної соціально-успішної особистості.

У зв'язку із актуальністю визначеної проблеми основну мету нашої публікації ми вбачаємо в аналізі існуючих наукових підходів до організації профорієнтаційної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі та обґрунтуванні системи профорієнтації як напряму діяльності соціального педагога.

Аналіз досліджень визначеної проблеми. Профорієнтаційній проблематиці приділяють увагу науковці різних галузей наук – філософії, економіки, соціології, медицини, психології й педагогіки (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, В. Дрижак, Є. Клімов, А. Ковальова, Л. Користильова, Г. Костюк, В. Левін, Є. Павлетюков, Н. Рутенбург, Л. Рябова, І. Прокопенко, Т. Ніколаєва, В. Хільковець та ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи й особливостям їхнього соціально-професійного самовизначення (П. Атутова, Г. Балла, В. Вакулєнко, А. Вихруща, Є. Головахи, Н. Григор'євої, В. Кавецького, О. Капустіної, О. Коротун, С. Мазуренко, М. Пряжнікова, І. Уличного, Б. Федоришина та ін.).

Наукові засади профорієнтації в нашій країні розробляли А. В. Луначарський, С. Т. Шацький, П. П. Блонський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін. Вони допомогли створити психолого-педагогічну основу для подальшого розвитку шляхів здійснення професійної орієнтації школярів.

Проблематику соціально-психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії розглянуто в дослідженнях О. Вітківської, Ю. Гльбуха, М. Гінзбурга, Н. Лукашевича, А. Масанова, В. Матвієвського, Л. Мітіної, О. Носкова, Г. Резапкіної, П. Шавира.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням перетворень, які відбуваються в нашому суспільстві, формуються й нові підходи з профорієнтації, які ґрунтуються на творчому активному співробітництві всіх

суб'єктів профорієнтації: системи освіти всіх рівнів, служби зайнятості, центрів професійної орієнтації, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, підприємств, організацій молоді. За сучасних темпів зміни умов змісту й засобів праці необхідна систематична й тривала професійна орієнтація, яка постає важливою складовою неперервної освіти.

Аналіз сучасних досліджень проблеми профорієнтаційної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі дає підстави визначити різноманітні підходи щодо структурного складу профорієнтації:

- триетапна структура профорієнтації Д. Тхоржевського містить професійну освіту (професійна інформація), професійну консультацію й працевлаштування;
- чотирикомпонентна (Б. Федоришина) передбачає організаційно-функціональну, логіко-змістову, особистісну й управлінську підсистеми;
- семикомпонентна (В. Васильков): професійна освіта, професійне виховання, професійна активізація, професійна психодіагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Підготовка старшокласника до життя, до праці в нових соціально-економічних умовах – це надзавдання сучасного загальноосвітнього навчального закладу. У зв'язку з цим проблема вибору професії повинна посідати значне місце в усій роботі школи.

Відомо, що в умовах жорстокого ринку праці не всі робітники матимуть постійну роботу протягом усього трудового життя, тим паче, пов'язану з однією і тією самою професією, спеціальністю, посадою. Це викличе необхідність не тільки удосконалюватися в професії, а й бути психологічно готовим до вибору іншого виду професійної діяльності, виявляючи економічну активність, здатність до професійного самовизначення, навички до самореалізації.

Аналізуючи процес професійної орієнтації учнів загальноосвітнього навчального закладу, можна стверджувати, що метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітнього навчального закладу є формування в старшокласників умінь обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці. У зв'язку з цим профорієнтація в ЗНЗ повинна вирішувати завдання формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Закономірність переходу до ринку праці значно змінила стратегію й тактику розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді. Кожний працівник повинен постійно вдосконалювати свою кваліфікацію й бути готовим до зміни напрямку своєї професійної діяльності, уміти реалізовуватися в трудовій діяльності в нових соціально-економічних обставинах.

На жаль, старшокласники є найменш підготовлені до сучасних вимог політичної, соціально-економічної та кадрової ситуації. У результаті відбувається поширення таких негативних тенденцій, як бездуховність, максималізм, конформізм, агресивність, користолюбство, нещирість. Серйозному перекирчуванню піддалася система уявлень старшокласників про престижність освіти, праці. Знижуються уявлення нових поколінь про рівень професіоналізму та культури праці, переоцінюються такі негативні явища, як спекуляція, рекет.

Тому сьогодні науковці намагаються розробити нові підходи щодо професійної орієнтації школярів. Зокрема, Н. Жемера розробила загальні концептуальні положення професійного самовизначення старшокласників, який є багатоаспектним процесом, що включає: систему завдань, які ставить суспільство перед особистістю (соціологічний підхід); процес поетапного прийняття рішень, завдяки яким індивід формує баланс між власними перевагами та потребами системи розподілу праці в суспільстві (соціально-психологічний підхід); процес формування індивідуального стилю життя, значною часткою якого є професійна діяльність (диференційно-психологічний підхід).

Орієнтація старшокласників на професійну працю та вибір свого професійного майбутнього є невід'ємною складовою роботи соціального педагога ЗНЗ за умов обов'язкового його доповнення інформаційною й консультативною роботою, практичною діяльністю, спрямованою на розвиток нахилів і здібностей особистості.

Розглянемо співвідношення двох основних понять: "професійна орієнтація" і "професійне самовизначення". Професійна орієнтація визначає об'єктивний бік і характер взаємодії суспільства та особистості, а професійне самовизначення – це суб'єктивний бік і характер процесу цієї взаємодії.

На сьогодні вибір майбутньої сфери професійної діяльності в більшості старшокласників ґрунтується на:

- обмежених знаннях і поверхневому уявленні про себе й світ професій, праці;
- рекомендаціях і матеріальних можливостях батьків;
- впливі засобів мас-медіа, рекламних кампаній, що не враховують принципи та підходи професійного самовизначення особистості.

Загальноосвітній навчальний заклад повинен діяти як інститут базової освіти і як соціально-педагогічний центр формування свідомого вибору професії. На жаль, нині система професійної орієнтації в закладах середньої освіти відсутня. Деякі функції освітньої профорієнтації виконують кабінети профорієнтації Державної служби зайнятості населення, районні центри соціальної допомоги молоді Комітету у справах сім'ї та молоді. Проте діяльність цих закладів не відповідає сучасним вимогам профорієнтації, оскільки ці установи не є гарантами свободи вибору професії особистості відповідно до її

інтересів та можливостей, а виконують функцію задоволення тимчасових потреб суспільства у працівниках [3].

Аналіз наукової літератури дає підстави виділити напрямки професійної орієнтації:

- професійна інформація – ознайомлення з сучасними видами виробництва, станом ринку праці, потребами господарського комплексу у кваліфікованих кадрах, змістом і перспективами розвитку ринку професій, формами та умовами їх освоєння, вимогами, які висуваються до людей певних професій, можливостями професійно-кваліфікаційного зростання й самовдосконаленням у процесі трудової діяльності;

- професійна консультація: надання допомоги людині в професійному самовизначенні з метою прийняття свідомого рішення про вибір професійного шляху з урахуванням його психологічних особливостей і можливостей особистостей, а також потреб суспільства;

- професійний підбір: надання рекомендацій людині про можливі напрямки професійної діяльності, які відповідають її психологічним, фізіологічним особливостям, на основі результатів психологічної, психофізіологічної і медичної діагностики;

- професійний відбір: визначення професійної придатності людини до конкретної професії;

- професійна виробнича й соціальна адаптація: система заходів, які сприяють професійному становленню працівника, формування в нього відповідних соціальних і професійних якостей, настанов і потреб до активної, творчої праці, досягненню найвищого рівня професіоналізму.

Професійна орієнтація здійснюється з метою:

- забезпечення соціальних гарантій вільного вибору професій, форми зайнятості і шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин;

- досягнення збалансування між професійними інтересами людини, її психофізіологічними особливостями і можливостями ринку праці;

- прогнозування професійної успішності майбутньої трудової діяльності;

- сприяння безперервному зростанню професіоналізму особистості як найважливішої умови її задоволеності працею і власним соціальним статусом, реалізації індивідуального потенціалу, формуванню індивідуального здорового способу життя і матеріального добробуту.

Таким чином, узагальнюючи вищесказане, можна визначити поняття "профорієнтація" – це комплекс психолого-педагогічних та методичних заходів, які спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування відповідно до бажань, нахилів, здібностей і з урахуванням потреби суспільства в спеціальностях [6].

Метою професійного самовизначення є поступове формування у старшокласників внутрішньої готовності до свідомої й самостійної побудови, корекції й реалізації перспектив власного розвитку (професійного, життєвого, особистісного), готовності розглядати себе як особистість, яка розвивається в часі й самостійно знаходить значущі смисли в конкретній професійній діяльності. Разом з тим вибір професії – це важлива ланка в професійному становленні. Саме професія надає можливості особистості задовольнити основну гамму її потреб, реалізувати себе як особистість.

Активізація творчого потенціалу людини, розвиток висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим способом досягнення економічного зростання. Людський капітал становить собою найцінніший ресурс, набагато важливіший, ніж природні ресурси або накопичення багатства. Саме людський капітал, а не промислові підприємства, їх обладнання й виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання, розвитку й ефективності виробництва [8].

На даному віковому етапі основними завданнями профорієнтації є перевірка старшокласниками власних сил у конкретному виді професійної діяльності, подальше формування професійних інтересів та нахилів. Характерним для даного етапу є заняття старшокласників у різних клубах, гуртках і факультативах.

Основними формами та методами проведення занять у ЗНЗ профорієнтаційного характеру є шкільна лекція, урок-бесіда, екскурсія, семінари, практичні роботи. Лекційний спосіб занять соціальний педагог використовує в основному при вивченні педагогічного матеріалу та загальних питань підготовки кадрів. Для активізації занять і залучення старшокласників до обговорення питань можна використовувати розгорнуту бесіду. Семінарські заняття та диспути присвячені вирішенню основних питань професійного самовизначення молоді.

Позакласна робота з професійної орієнтації старшокласників здійснюється в наступних напрямках:

- прищеплення любові до праці, формування позитивної професійної установки;
- формування та розвиток стійких професійних інтересів і нахилів;
- вибір спеціальності, професії та шляхів її засвоєння.

Висновки. Проблема професійного визначення особистості на сьогодні достатньо повно вивчена, логічно побудована, але разом з тим сучасні умови життя суспільства вимагають не лише постійного вдосконалення форм і методів практичної діяльності, але й розробки теоретичних положень, які сприятимуть підвищенню ефективності процесу професійного самовизначення особистості у ЗНЗ.

Таким чином, сучасний загальноосвітній навчальний заклад повинен не готувати старшокласника до життя, а виховувати самим життям. Сучасний ЗНЗ – це школа культури життєвого самовизначення. Навчитися жити – це значить виробити власну позицію в житті, життєву стратегію, здійснити власний життєвий вибір. Завдання соціального педагога в реалізації цієї вимоги сучасної школи – допомогти дитині

зорієнтуватися в системі найрізноманітніших суперечливих і неоднозначних цінностей, визначити власне життєве кредо й стиль поведінки; виробити спосіб реакції на незгоди й успіхи, гідний людині тип трудової діяльності й форми використання вільного життя.

Література

1. Алєндарь Н. Професійна орієнтація сільських підлітків: форми та методи профорієнтаційної роботи у сіл. загальноосвітній школі / Н. Алєндарь // Молодь і ринок. – 2009. – № 9. – С. 89–93.
2. Арефьев И. П. Профориентация: ученик, учитель, вуз / И. П. Арефьев // Педагогика. – 1995. – № 3. – С. 65–68.
3. Бєх М. І. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в сучасній середній загальноосвітній школі / М. І. Бєх // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учнів. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. – К. ; Житомир, 2005. – Вип. 7. – С. 296–301.
4. Бєх М. І. Педагогічні умови формування у старшокласників образу "Я – майбутній професіонал" у процесі профорієнтаційної роботи / М. І. Бєх // Проблеми залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому і регіональному рівнях: Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 груд. 2005 р., м. Київ : зб. ст. / Ін-т проблем виховання АПН України, Укр. нац. комітет молодіж. організацій та ін. – К. ; Т. : Терно-граф, 2006. – С. 254–261.
5. Бєх М. Професійна орієнтація старшокласників в умовах профільного навчання / М. Бєх // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – Вип. 255 : Педагогіка та психологія. – С. 3–10.
6. Бєх М. І. Професійна орієнтація старшокласників на етапі закінчення загальноосвітнього навчального закладу / М. І. Бєх // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учнів. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. – К., 2008. – Вип. 12, кн. 1. – С. 379–386.
7. Бєх М. І. Спільна діяльність школи та вузу як педагогічна система формування у старшокласників образу "Я – професіонал" / М. І. Бєх // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2004. – Вип. 28. – С. 52–55.
8. Битянова М. Я выбираю профессию... в первый раз: осн. составляющие профориентации в школ. возрасте / М. Я. Битянова // Шк. психолог. – 2006. – № 2, январь. – С. 29–30.
9. Бордюк В. М. Соціально-педагогічна підтримка старшокласників у процесі їхнього професійного самовизначення / В. М. Бордюк, М. А. Бордюк // Наука і освіта. – 2008. – № 3. – С. 168–173.
10. Васи́ликів І. Особливості профорієнтаційної роботи зі школярами у навчальних закладах: структура профорієнтац. роботи / І. Васи́ликів // Молодь і ринок. – 2007. – № 3/4. – С. 161–166.